

СЪДЪРЖАНИЕ НА ТРУДОВИТЕ ПРАВООТНОШЕНИЯ НА ХАБИЛИТИРАНИТЕ ЛИЦА

Андрияна Андреева¹

Икономически университет – Варна

CONTENT OF THE EMPLOYMENT RELATIONSHIPS OF THE HABILITATED PERSONS

Andriyana Andreeva

Резюме: В настоящата работа се разглежда съдържанието на трудовите правоотношения на хабилитираните лица. Изследва се спецификата на тези правоотношения базирайки се на общата постановка за трудово правоотношение, пречупена през спецификата на обществените отношения в сферата на висшето образование. В сравнителноправен план се прави съпоставка със служебните правоотношения. Специално внимание е отделено на правата и задълженията на хабилитираните лица, като са изведени класификации с практическо и теоретично значение. На база на извършения правен анализ авторът прави изводи и отправя препоръки за приложение на нормите на практика.

Ключови думи: хабилитирани лица, трудови правоотношения, висше образование, висши училища, трудови права и задължения.

Abstract: The present work examines the content of the employment relationships of the habilitated persons. The specificity of these legal relations is studied based on the general statement of employment relationship, refracted through the specifics of the public relations in the sphere of the higher education. In comparative legal plan a comparison is made with the civil service relationship. Special attention is paid to the rights and obligations of the habilitated persons and classifications with practical and theoretical importance are drawn. Based on the legal analysis the author makes conclusions and recommendations for application of the norms in the practice.

Key words: habilitated persons, employment legal relations, higher education, higher schools, labour rights and obligations.

Въведение

Висшето образование в България в своя съвременен период е подвласно на динамиката на обществените процеси. Това неизменно рефлектира и върху нормативната уредба, която се адаптира както с националните особености на висшето образование, така и на световните тенденции и изискванията на европейското образователно пространство. Преосмислянето на националните политики в тази област е непрекъснат процес продължаващ вече повече от десет години. Изследвайки проблематиката

¹ Андрияна Андреева, доктор по право, доцент в Икономически университет – Варна, ръководител катедра „Правни науки“, директор на Център магистърско обучение; e-mail: a.andreeva@ue-varna.bg

на трудовите правоотношения на хабилитираните лица през призмата на нормативната уредба *актуалността на поставения въпрос* е безспорна предвид значението на академичния състав за постигане на високо качество на образователната услуга и значимост на научните изследвания.

Цел на настоящата разработка е анализиране съдържанието на трудовите правоотношения на хабилитираните лица. Да се изследва по-детайлно спецификата на тези правоотношения базирайки се на общата постановка за трудово правоотношение пречупена през спецификата на обществените отношения в сферата на висшето образование. В сравнителноправен план се прави съпоставка със служебните правоотношения. Специално внимание е отделено на правата и задълженията, като са изведени класификации с практическо и теоретично значение. На база на извършения правен анализ авторът прави изводи и отправя препоръки за приложение на нормите на практика.

За реализирането на поставената цел авторът си поставят следните **изследователски задачи**: да се направи анализ на института на трудовото правоотношение на хабилитираните лица; да се анализират и класифицират съвкупността от права и задължения на хабилитираните лица; на база на извършения анализ да се обосноват изводи и препоръки относно приложимата правна уредба.

Настоящата работа съчетава **изследователски методи**, ползвани в правната доктрина, като нормативен, сравнителноправен, индукция и дедукция. Авторът поставя ограничение в изследването, като се анализира само съдържанието на трудовото правоотношение в неговия материалноправен аспект и с акцент правата и задълженията единствено на едната страна от правната връзка – хабилитираното лице. В своята цялост въпросите за трудовите правоотношения на членовете на академичния състав са обект на следващи изследвания на автора. Материалът е съобразен с националното законодателство към 15 ноември 2021 г.

1. Съдържание на трудовото правоотношение на хабилитираните лица

Отношенията между хабилитираното лице – доцент или професор и висшето училище/научна организация са уредени като трудови правоотношения. В този смисъл за тях са валидни всички характеристики на класическото трудово правоотношение, обогатени с определени специфики, които ще бъдат засегнати в настоящата част от изследването. Понятието правоотношение е сравнително ново (съпоставено с термини утвърдени в правото от векове). То възниква доктринално, като е формулирано за пръв път в областта на гражданското право от Фридрих Карл фон Савини през XIX век, като „правна връзка между две лица“ (Мингова, 2012 : 600). В българското право терминът правоотношение е застъпен широко, както в правната доктрина, така и законодателно. Нормативната употреба на понятието го свързва все по-често с неговото отраслово проявление². В трудовото законодателство термините трудово правоотношение и трудово отношение са изключителни широко застъпени, както в общото трудово законодателство³, така и в специалната нормативна уредба⁴. Съгласно чл.15, ал. 2 от

² Правоотношението като понятие относимо към конкретни правни отрасли се среща в източниците, например: гражданско правоотношение (чл.124, ал.3 и 5 ГПК), търговско правоотношение (чл. 365 ГПК – което се извлича по тълкувателен път и не е изрично и терминологично зададено) и др.

³ Термините се срещат близо 100 пъти, като примери за това са: чл.1, ал.1 и 2, чл.10, ал.1 и 2, чл.63, ал.3, чл.76, чл.86, ал.1-7, чл.96, ал.1-4 и др. от КТ

⁴ Така например чл.29, ал.2, чл.86, ал.6 от ЗВО, чл.15, ал.2, § 5, ал.3 и ал.4 от Преходни и

ЗРАСРБ академична длъжност се заема по трудово правоотношение. Присъединяваме се към становището на проф. Мръчков, че отрасловото правоотношение има важно практическо значение. Тези правоотношения служат за основен разграничителен белег и за определяне на отрасловия характер на субективните права, с всички произтичащи от това правни последици за тяхната защита и реда за осъществяването ѝ (Мръчков, 2017 : 126). Спецификите на трудовите правоотношения с членовете на академичния състав са изследвани от редица автори в българската трудовоправна доктрина, като разработките са провокирани от новия ЗВО, съответно ЗРАСРБ (Средкова, 1996 : 52) (Стайков, 2012 : 347) (Мингов, 2013 : 5).

Съдържание на всяко правоотношение, а следователно и на трудовото са правата и задълженията на страните. Субективното право и правното задължение са взаимосвързани, тяхното съдържание си противостои, но изпълнението на задълженията се явява гаранция за удовлетворяването на правата.

Акцент в изследването е поставен на материалноправните въпроси. Субективното право, като общо правно понятие и субективните трудови права, като особена отраслова група субективни права са предизвиквали интереса и са анализирани многократно в правната доктрина (Неновски, 1991 : 9) (Михайлова, 2009 : 194) (Стоилов, 2016 : 42). Развитието на теорията за субективните права в България се свързва с развитието на правото след Освобождението на страната. В своята еволюция субективните права следват периодите на обществена промяна в страната. Условно могат да се обособят три периода (Ханев, 2016 : 9)⁵ всеки един от които спомага да се вникне, както в същността, така и да се разбере ролята на субективното право в националната ни правна система. Основополагащ за развитието на правната доктрина и като цяло за навлизането на идеите за субективните права в България се явява първият период. В него безспорен е приносът на В. Ганев и Ц. Торбов. Именно теорията на В. Ганев е в основата на съвременната доктрина за субективните права у нас (Ганев, 1992 : 9), изградена около две оси, съответно за „правната реалност“ и „правното явление“^{6,7} (Ташев, 2007 : 26). Тази теория съответства на схващането развито от класическата теория за субективните права, като Ганев ги определя като „вторични правни последици“ (Ганев, 1992 : 9) (Ташев, 2010 : 288). Друг виден учен Ц. Торбов изследва субективните права през призмата на философския подход, като от гледна точка на ролята им в правната система приема, че субективните права предоставят на своите титуляри „известна правна власт“ (Торбов, 1992: 411).

заключителни разпоредби на ЗРАСРБ

⁵ В този смисъл вж. Ханев, Д. Теория на субективните права и интерпретацията ѝ в българската общотейоретична литература. В: Studia Iuris [онлайн]. Пловдив, 2016, с.9. Според Ханев първият период обхваща времето от края на XIX век до края на Втората световна война. Вторият период е периодът на социализма, а третият обхваща годините от края на 80-те год. На XX век до наши дни.

⁶ Елементите на правното явление в теорията на В.Ганев са: юридическите факти, правните последици, правните субекти, правните обекти и правната норма.

⁷ В правната теория няма единомислие относно съотношението между правна реалност и правно явление според теорията на В. Ганев. По този въпрос Р. Ташев счита, че „правната реалност“ и „правното явление“ следва да се разбират като „система“ и „елемент от системата“ – вж. Ташев, Р. Теория за правната система, С.: Сиби, 2007, с. 26. За разлика от него Ханев, Д. мисли, че идеята за правната реалност В. Ганев търси отговор на въпроса за същността на правото в статичен план, а правното явление е проекция на неговото разбиране за динамичния характер на правния ред. Вж. Ханев, Цит. съч., с.10. Считаеме, че и двете становища могат да бъдат споделени и не са противопоставими, а се допълват.

Вторият период – социалистически е повлиян от тази идеология и въпросът за субективните права не стои в центъра на доктриналните търсения. Можем да открием приноса на проф. Н. Неновски, който приема, че „...ценностите имат образа на юридически права и свободи“ (Неновски, 1983: 92). По темата изследвания имат и други автори, като В. Вълканов и М. Михайлова (Вълканов, 1987 : 10) (Вълканов, 1990 : 20) (Михайлова, 1968) (Михайлова, 1966 : 169).

Третият период съответства на демократичните промени в страната и отново субективните права са изправени пред предизвикателството да бъдат съответни на обществените потребности, на новите непознати за страната ни обществени отношения. От средата на XX век и началото на XXI век се наблюдава тенденция за субективизиране на правото (от френски *subjectivation*) (Dabin, 1952 : 165) (Michaelides-Nouaros, 1996 : 216) (Roubier, 1969 : 77) (Carbonier, 2001 : 194) (Торбов, 1992 : 413) (Мръчков, 2017 : 31),⁸ която включва: обхващане, изпълване на цялото обективно право с голям брой нови „наименовани“ и „ненаименовани“ субективни права (Roubier, 1969 : 145)⁹. В изследването се прави анализ на съдържанието на трудовите правоотношения при хабилитираните лица, като и в тази област се наблюдава разрастване на правата по вид и съдържание, като процесът не е еднократен, напротив обогатяването на „каталога“ от права се свързва с естествения ход на еволюция в правото. Развитието на правото, респективно на субективните права в т.ч. и трудовите може да се представи и посредством синергитичната парадигма. В българската правна литература този термин не е популярен, но навлиза в научно обръщение (Димитров, 2010 : 39). Проф. В. Мръчков е този който обосновава приложимостта на синергетиката и синергитичната парадигма в правото и към субективните права (Мръчков, 2017 : 45). Терминът „синергия“ навлиза и в европейската правна литература (Servais, 1997 :286). Предмета на правно регулиране е много разнообразен и за да обхване по максимално добър начин и да урегулира обществените отношения в конкретна хипотеза са необходими познания в свързаните с нея области. Така например за регулиране на обществените отношения в сферата на науката и образованието се изискват познания не само в областта на специалното административно право, но и в трудовото, което регулира труда на членовете на академичния състав и на други лица заето в образованието. Правото има специфична правна техника – нормативна парадигма, която следва задължителни правила и се съобразява с действието на множество фактори при изготвянето на нормативните актове. Тази теза е застъпена и от Недялкова (Недялкова, 2018 : 190), като посочва, че правните норми са един от основните елементи за осъществяване и развитие на социално – икономическите отношения.

За да вникнем в същността на субективните права следва да се спрем и на въпроса за субекта, защото няма субективни права без субект (Мръчков, 2017 : 55). В хипотезата на трудово правоотношение сме изправени на плоскостта на частноправните

⁸ Това понятие е въведено и използвано и в българската правна литература от проф. Торбов-Торбов, Ц. История и теория на правото. С.:БАН 1992, 413-414), макар че не е получило широко използване в правната доктрина, каквото заслужава според проф. В.Мръчков, Мръчков, В. Субективно право и субективни трудови права, изд. Сибир, С., 2017, с.31.

⁹ Въпреки терминологичното сходство не може да се прави механично пренасяне на класификацията в субективните права с тази при договорите. В тази връзка подкрепяме изразеното от проф. Мръчков. относно принадлежността на определени субективни права към групите. Например в първата група наименовани се отнася правото на труд (чл.48, ал.1, изр.1 от КРБ), правото на платен годишен отпуск (чл. т.155, ал.1 от КТ) и др. При тях законодателят в нормативен акт е дал словестно обозначение на правото. При втората група ненаименовани права, съответното благо се извежда по пътя на тълкуване.

връзки и въпреки осъществяването на специфична трудова функция страните са равнопоставени – работодател – висше училище/научна организация и работник – хабилитирано лице. Носителят на субективното право в случая се явява хабилитираното лице – доцент или професор.

При служебното правоотношение развитието на отношенията между правните субекти е подчинено на субординацията, като безспорно това рефлектира и по посока на правата, съответно задълженията им. Въпросът за субординацията е обект на задълбочено изследване в други науки, като например обща теория на мениджмънта, където правата на заетите лица се разглеждат и в контекста на процеса на вземане на решения и необходимата за целта информация (Серафимова, 2015 : 15).

Считаме, че настоящата уредба и принадлежността ѝ към трудовото законодателство позволява максимална свобода за реализиране на функцията на хабилитираните лица, съобразявайки се със спецификите, които налагат някои административни елементи.

Гореизложеното за свободната воля на субекта на правото се допълва и с принципа на академичната автономия (Димитрова, 2017 : 407) (Славова, Андреева, Димитрова, 2019 : 398)¹⁰, който е определящ за развитието на отношенията в сферата на висшето образование и рефлектира и върху трудовоправните връзки, респективно върху съдържанието им – субективните права на техните страни. В университетите е гарантирана академичната свобода в изследователската и преподавателска дейност и свободното изразяване и обмен на идеи (Кипър, Гърция, Холандия, Австрия) (Славова, Андреева, Димитрова, 2019 : 398)¹¹.

Субективното право като понятие се свързва преимуществено с правната доктрина и за съжаление не е толкова разпространено и утвърдено в нормативната терминология¹². Въпреки интензивното развитие на видовото разнообразие на субективните права във всички отрасли на частното право, вкл. и трудовото и тяхното обогатяване с нови категории (като социалните, интелектуалните и др.) все още националният законодател се въздържа от използването на термина в нормативните източници. Субективното право е сложно и „отворено“, „рамково“ понятие (Larenz, 1980 : 183). Придържаме се към разбирането утвърдено в националната и чуждестранна доктрина относно елементите, които структурно изграждат неговото съдържание (Мръчков, 2017 : 75) (Dabin, 1951 : 55) (Roubier, 1969 : 64) (Larenz, 1980 : 183) (Братусь, 1950 : 8) (Пионтковский, 1958 :28) (Строгович, 1966 : 166) (Толстой, 1959 :49) (Алексеев, 1982 :115) (Стоилов, 1989 : 101) (Ташев, 2010 :283) (Келзен, 2016 : 42).

¹⁰ Повече за принципа на академична автономия вж. Димитрова, Д. Форми и граници на академичната автономия. VIII международна научна конференция „Икономиката в променящия се свят – национални, регионални и глобални измерения (ИПС-2017), Варна: Наука и икономика, 1, 2017, 407-417. Висшите училища се ползват с автономия, която произтича от принципа на самоуправление и академична свобода и обхваща: академични, административни, икономически и финансови дейности, свързани с управлението им. Висшите училища са независими в създаването на вътрешна организационна и управленска структура. Те установяват свои вътрешни правила, определят броя на служителите, правата и задълженията на членовете на институцията, имат право да управляват, да използват и да се разпореждат със своето имущество.

¹¹ Законодателни проучвания на Народното събрание по въпроси на академичната автономия в редица европейски страни, <http://www.parliament.bg/students/index.php?action=displays&id=150>

¹² Например терминът субективно право се среща в Закона за гражданската регистрация (чл.1, ал.3), в Закона за вероизповеданията (чл.2, ал.1).

2. Права и задължения на хабилитираните лица. Класификация и специфики

Индивидуалните трудови правоотношения на хабилитираните лица са правната форма за осъществяване на правото на труд на тези членове на академичния състав. От една страна тези правоотношения съдържат белези характерни за общото понятие „индивидуално трудово правоотношение“, а от друга страна в тях се отразяват спецификите на престирването на работна сила в сферата на висшето образование. С оглед на това изясняването на същността и правната му уредба е с основополагащо значение.

В областта на трудовото право по проблематиката на индивидуалното трудово правоотношение са работили видни юристи и техните разработки са принос в правната доктрина и базисни при изследване на специални хипотези на понятието, какъвто е изследвания проблем. Сред тях могат да бъдат посочени проф. Илия Янкулов (Янкулов, 1946 : 98), проф. Любомир Радоилски (Радоилски, 1957 : 20), проф. Кругер Милованов (Милованов, 1976) (Милованов, 1988 : 20), проф. Васил Мръчков (Мръчков, Средкова, Василев, 2009 : 19) (Мръчков, 2010 : 173), проф. Атанас Василев (Василев, 1997 : 112), проф. Емил Мингов (Мингов, 2003 : 63) (Мингов, 2004 : 7) (Мингов 2010 : 77).

Съдържанието на трудовото правоотношение на хабилитираните лица по подобие на класическата конструкция при традиционното трудово правоотношение се състои от правата и задълженията на страните. От тази гледна точка можем да го характеризираме, като сложно, т.к. обединява комплекс от права и задължения. В трудовоправната теория субективното право се характеризира с елементите – благо, мяра на поведение, свобода при упражняването му, искане за насрещна дължимост, пряка акция или право на иск (Мръчков, 2017 : 75). В основата на гражданския статут правните школи поставят следващите се на същия права и свободи. Определяйки този статус, като система от норми, дефиниращи положението на индивида в социален и с оглед на взаимовръзката му с държавата аспект, те винаги са предпоставяли правата и свободите, респективно обхвата на държавната намеса в тях, като показател и коректив на правост в управлението. (Андреева, Йолова, 2016 : 73) (Андреева, Йолова, Димитрова, 2004 : 38) (Димитрова, 2019 : 56) (Димитрова, Матеева, Димитрова, 2020 : 13)

Тази съвкупност от права и задължения при хабилитираните лица е изградена условно на две нива:

- права и задължения произтичащи от нормите на общото трудово законодателство (КТ). Същите са заложили в разпоредбата на чл.124 от КТ, който ги определя, като комплекс от насрещни права и задължения на страните по правоотношението. В този смисъл явявайки се работник или служител, хабилитираното лице има основните задължения свързани с:
 - ✓ предоставянето на работната си сила на работодателя за изпълнение на определената трудова функция. В конкретика трудовата функция е свързана с осъществяване на преподаване в степените на висшето образование във висшето училище и извършване на научноизследователска дейност;
 - ✓ спазване на установената трудова дисциплина.

Тези задължения са конкретизирани в следващите две норми от КТ – чл.125 и чл.126. В контекста на извеждането им спрямо хабилитираните лица те касаят: точно и добросъвестно изпълнение на работата, спазване на работното време, на определените начини на работа относно изпълнението на трудовите функции на останалите работници и служители (в случая на останалите лица от академичния и административния състав на висшето училище /научна организация), опазване имуществото на

работодателя, да спазва правилата за здравословни и безопасни условия на труд; да изпълнява законните нареждания на работодателя; да бъде лоялен към работодателя, като не злоупотребява с неговото доверие и не разпространява поверителни за него сведения, както и да пази доброто име на висшето училище/ научна организация; да спазва вътрешните правила, приети във висшето училище/ научна организация и др.

Индивидуалните права на хабилитираните лица произтичат от нормите на общото трудово законодателство и в този смисъл присъщи на всички работници и служители, могат да бъдат разделени на две големи групи:

- ✓ *свързани с установяване и развитие на трудовото правоотношение*, където включваме правото на работно време, на почивка и отпуск, на трудово възнаграждение, на здравословни и безопасни условия на труд и
- ✓ *права, свързани с възможностите за прекратяване на правоотношението* (Андреева, Йолова, Александров, 2020 : 29).

Над тези права и задължения, явяващи се основа определена от общото трудово законодателство и явяващи се съдържание по традиционното трудово правоотношение се наслагват специфичните права и задължения регламентирани в специалните източници. Сред тях Глава шеста от ЗВО – Академичен състав на висшите училища в разпоредбите на чл.55 и чл.56 урежда правата и задълженията на членовете на академичния състав във висшите училища. Същите са разписани и относими спрямо всички академични длъжности, като законодателят не прави диференциация спрямо хабилитирани и нехабилитирани лица. В този смисъл е и съдебната практика.¹³

Предвид това правата и задълженията на хабилитираните лица ще бъдат разглеждани извеждайки класификациите и анализът им от общите (т.е. относими, както за хабилитирани, така и за и нехабилитирани лица).

Правата на хабилитираните лица следват от чл.55 от ЗВО и могат да се класифицират в следните групи:

- *Права свързани с управлението на висшето училище (академични изборителни права).*

Към тази група следва да бъде отнесено правото по чл. 55, т.1 от ЗВО – да избират и да бъдат избирани в ръководните органи на висшето училище, ако не са преподаватели по чл. 52. Това право е поставено на първо място в системата на правата въведена в ЗВО. Водени от подредбата, можем да направим извод за значимостта, която законодателят му отрежда. Управлението на висшето училище се осъществява от органите, регламентирани в ЗВО и действащи в съответствие с принципа на академична автономия. Те ръководят дейността му и осъществяват държавната политика и целите заложи в мандатната програма за съответния период. Принципът на академичната автономия¹⁴ е регламентиран за първи път в българското законодателство с прие-

¹³ Решение № 2894 от 5.03.2009 г. на ВАС по адм. д. № 15682/2008 г., 5-членен с-в, докладчик съдията Георги Ангелов Целта на конкурса за научното звание „асистент” е възникването на трудово правоотношение между висшето училище и лицето, спечелило конкурса – чл. 54, ал. 3 вр. чл. 49 и чл. 48, ал. 1, т. 2 ЗВО. С включването му в научно-преподавателския състав на училището лицето придобива еднакви права и задължения с хабилитираните преподаватели (доценти и професори) – чл. 54 и чл. 55 ЗВО.

¹⁴ Принципът на академична автономия е залегнал в нормата на Чл. 19 от ЗВО. Съгласно ал.1 Висшите училища се ползват с академична автономия. В нея намира израз интелектуалната свобода на академичната общност и творческата природа на образователния, изследователския и художествено-творческия процес като върховни ценности. Формите на академичната автоно-

мането на Законът за академичната автономия на висшите учебни заведения¹⁵. Въпреки краткото си действие (пет години) този нормативен акт се явява реализация на вековната борба за отстояване стремежа на висшите училища и на техния академичен състав за академични свободи и самостоятелност в управлението. Следосвобожденският период и нормативната уредба на висшето образование е била обект на научни изследвания. Според Баламезов (Баламезов, 1993 : 321) университетската автономия бива: научна и административна. Важна за преподавателите се явява първата – наричана още свобода на науката, според която „всеки да може да доказва устно и печатно в научни среди и публични събрания, каквато иска теза“, а професорите да могат свободно да излагат в лекциите си своите разбирания.

Актуалната нормативна уредба на академичното самоуправление се съдържа в Глава четвърта от ЗВО¹⁶.

Академичното самоуправление е една от трите форми на академична автономия. Именно посредством нея висшите училища уреждат устройството и дейността си във вътрешните си правилници. В текста на чл. 55, т.1 всъщност са съчетани две самостоятелни избирателни права произтичащи от трудовото правоотношение на лицата – да избират и да бъдат избирани.

Първото от тях е *активното академично избирателно право*, изразяващо се във възможността на член на академичния състав да участва в провежданите избори в рамките на съответното висше училище и посредством своя вот да формира изборни органи на управление на различни нива и структури – катедра, факултет, департамент, колеж, университет.

Втората разновидност е *пасивното академично избирателно право*, изразяващо се във възможността едно лице – член на академичния състав на висшето училище да се кандидатира и да участва в изборите за съответния орган на управление.

Съгласно чл. 24, ал.1 органи за управление на висшето училище са Общото събрание, академичният съвет и ректорът. Нормативният анализ на текстовете на чл. 27 и чл. 30 показва, че членовете на академичния състав присъстват, като част от структурния състав на всеки един от колективните органи – ОС и АС. Нормите дават и ясни указания спрямо висшите училища какво е съотношението хабилиитирани – нехабилиитирани лица в състава на тези органи. По този начин законодателят определя правата свързани с управлението на висшето училище в един общ текст за членовете на академичния състав, но същевременно в пасивното право за кандидатиране за конкретните органи поставя завишени изисквания, а именно – хабилиитирано лице. Така например такова изискване съгласно чл.31 от ЗВО е въведено за ректор, декан и директор на филиал, департамент или колеж. За тези длъжности се избират хабилиитирани лица, които работят на основен трудов договор във висшето училище. Освен тези длъжности изискване спрямо кандидатите да са хабилиитирани лица е въведено и при зам. Ректорите (чл.32,ал.1), директор на колеж (чл.26г), ръководител катедра (чл.26д).

мия са регламентирани в ал. 3 и включват: академични свободи, академично самоуправление и неприкосновеност на територията на висшето училище. Вж. по темата Димитрова, Д. Форми и граници на академичната автономия. VIII международна научна конференция: Икономиката в променящия се свят-национални, регионални и глобални измерения (ИПС-2017), В., 2017, с.407-417;

¹⁵ Закон за академичната автономия на висшите учебни заведения, ДВ, бр. 10 от 1990 г.

¹⁶ В много европейски страни, като Литва, Италия, Латвия, Словения, Испания, Австрия, Чехия и др. понятието академична автономия не е законово определено, но реално висшите училища в тези страни се ползват с автономия. Вж. <https://www.parliament.bg/students/index.php?action=displays&id=150>

Направеният анализ позволява да се формулират някои изводи:

- ✓ *На първо място* правото на участие в управлението на висшето училище е предоставено на членовете на академичния състав. Това е проява на демократизъм в управлението предоставяща на всеки един от академичния състав независимо от конкретната академична длъжност, която заема да участва във формирането или да бъде част от ръководните органи.
- ✓ *На второ място* законодателят е отчел значимостта на хабилитираните лица, тяхната роля и място в системата от академични длъжности и по тази причина спрямо тях правото да участват в управлението е детайлизирано в редица текстове, касаещи конкретните органи за управление.
- *Права свързани с преподаването (провеждане на обучението) във висшето училище.*

Тази група е една от най-значимите предвид факта, че с нея се свързва основната дейност на висшето училище. Законовата регламентация на тези права се съдържа в т.2 и обхваща – правото да разработват и да преподават учебното съдържание на своята дисциплина свободно и в съответствие с изискванията на учебния план и учебните програми.

Нов момент отразяващ държавната политика по осъществяване на мост между различните образователни степени е нормата на чл.56а. (Нов – ДВ, бр. 17 от 2020 г.) При споразумение по чл. 21, ал. 1, т. 16 лицата, заемащи академична длъжност във висшето училище, могат да изпълняват до 30 на сто от норматива си за учебна заетост и в гимназията, в средното или в специализираното училище с учебни часове по учебен предмет или модул съответно от профилираната, професионалната и специализираната подготовка по ред, определен в правилника за дейността на висшето училище.

- *Права свързани с научноизследователска дейност.*

Към тази група се отнася правото предвидено в чл.55, т.3 – свободно да провеждат, съобразно своите интереси, научни изследвания и да публикуват резултатите от тях;

- *Права касаещи осъществяването на експертна дейност – т.4.* да извършват консултантски и други услуги, свързани с предмета на дейността им във висшето училище, при условия и по ред, определени в правилниците на висшето училище;
- *Права свързани с научните изследвания и научното израстване:*
- ✓ т.5. да ползват цялата база и възможности на висшето училище за научното си израстване. Свързано с това е и правото преподавателите по чл. 48, ал. 1 на всеки 7 години да ползват до една академична година за творческото си развитие. През тази година на тях не им се възлага учебна заетост. Във времето за творческо развитие се включват и специализациите извън висшето училище с продължителност повече от три месеца. Решението се взема от факултетния съвет;
- ✓ т.6. да популяризират резултатите от собствените изследвания и от постиженията на световната наука по съответните основни области на науката.

Тези права произтичащи от ЗВО са не само част от субективните трудови права на хабилитираните лица, те се явяват и обвързани с държавната политика в областта на научните изследвания.

Считаме, че в тази си част, касаеща научните изследвания субективните трудови права следва да бъдат актуализирани (Dimitrova, 2019, 152) (Димитрова, 2020 : 210). Не съответства на съвременното обществено развитие регламентирането им по този

декларативен начин без предоставянето на реални гаранции за тяхното изпълнение. Следва да се регламентират и насрещните задължения на висшите училища /научни организации, респективно МОН (като представител на държавата) свързани с осигуряване на участие на българските учени в национални, европейски и международни научни мрежи, програми и инициативи и осигуряване на възможности на българските учени за разпространение на научните резултати; регулярни научни специализации във водещи научни центрове. Популяризиране на научните постижения чрез официални информационни канали на висшето училище, научна организация, МОН.

Субективните права като цяло, а в това число и субективните трудови права на хабилитираните лица съдържат благоприятна последица за своите носители. Тя се състои и в яснотата и сигурността на правата (Мръчков, 2017 : 77). Това се въздига във върховен принцип и от абз. 3 от преамбюла на Конституцията.¹⁷

Това се свързва и с възможността на титуляра на субективното право да изисква от насрещния задължен субект определено поведение. Затова важен елемент от съдържанието на субективните права на хабилитираните лица е възможността заемащите тези академични длъжности (доцент или професор) да изискват от висшето училище /научна организация да изпълняват насрещно задължение. Това искане се явява претенция на правоимащото към задълженото лице. Претенцията е част от съдържанието на субективното право, като до момента на предявяването ѝ тя е в латентно състояние и проявява своята „правна енергия“ с предявяването ѝ (Кожухаров, 1958 :15) (Калайджиев, 2013 : 42).

В рамките на трудовото правоотношение на хабилитираните лица реализацията, упражняването на субективните права не се свежда само до извличането на материални и нематериални блага от техните носители – доценти и професори. Те се свързват и с удовлетворяване на една по-висша ценност в полза на цялото общество, с благого на другите членове на обществото и с качествено висше образование. Именно поради това реализацията на субективните права следва да се извършва с активното поведение и на двете страни на носителя – хабилитираното лице – посредством предявяване на претенцията и на насрещната страна – висше училище/научна организация – с активизиране на поведението ѝ по изпълнение на задълженията с което гарантират и обществения интерес.

В тази връзка считаме, че законодателството ни в областта на висшето образование и в частност субективните права на членовете на академичния състав следва да се актуализира и дообогати. Предложенията ни са за *нормативно регламентиране на нови права на учените и допълване на съществуващи. Тези идеи касаят дообогатяване на субективните права, в посока тяхното разширяване и прецизиране с оглед максималното им съответствие с обществените отношения в съвременния период.*

➤ Въвеждане на стимули при постигнати високи научни резултати.

В тази връзка е добре да се обмисли за актуализиране структурата на работната заплата на учените, като да се въведе компонент – ДМС, обвързан с конкретни научни резултати¹⁸.

Съгласно чл. 92 от ЗВО, правилата за формиране на възнагражденията на работещите в държавните висши училища се определят с акт на Министерския съвет¹⁹, съо-

¹⁷ Вж. Конституция на Република България – „като издигаме във върховен принцип правата на личността, нейното достойнство и сигурност“.

¹⁸ Прочее, възможността за предоставяне на стимули и поощрения е уредена в сферата на предучилищното и училищното образование в чл.246 / 247 от ЗПУО.

тветно приложение намира и общата регламентация по КТ и Наредбата за структурата и организацията на работната заплата /НСОРЗ/.

Разпоредбите на правилника, касаещи планирането, формирането и реда за отчетане на индивидуалната нормативна заетост на всеки преподавател, както и условията, при които се дължат други допълнителни трудови възнаграждения за отчетената за определен период над норматива дейност, в т. ч. и размерите на тези възнаграждения, имат значението на „вътрешни правила“ по смисъла на субсидиарно приложимите чл. 242, чл. 244 КТ, чл. 13, ал. 1, т. 4 и чл. 22, ал. 1 от Наредбата за структурата и организацията на работната заплата²⁰.

- Реално обвързване на заплащането с научните резултати;
- Учебната натовареност на учените-преподаватели във висшите училища, осигуряваща времеви ресурси за научноизследователската дейност.

Субективните трудови права на хабилитираните лица са едната страна, която отразява тяхното благо, съответно благоприятните правни последици за техния носител. Наред с тях обаче, като субект на трудовото правоотношение хабилитираните лица са натоварени и с определени задължения. Именно посредством взаимнообвързаността на правата и задълженията на двете страни по правната връзка се осъществява и предназначението ѝ не само в техен интерес, но и в полза на обществото.

Специфичните задължения на членовете на академичния състав са заложили в разпоредбата на чл.56, ал.1 от ЗВО. По сходство с начина на формулиране на субективните права, законодателят не е направил диференциация и в задълженията им. Те са дадени спрямо всички академични длъжности, а в това число и към хабилитираните лица.

Членовете на академичния състав са длъжни: да изпълняват задълженията си в съответствие с кратка характеристика или описание на работата по чл. 127, ал. 1, т. 4 от Кодекса на труда и утвърдения индивидуален план за дейността си; да съблюдават научната и професионалната етика; да спазват правилниците на висшето училище; да не провеждат политическа или религиозна дейност във висшето училище; да разработят и да оповестят по подходящ начин описание на водения от тях лекционен курс, включващо брой, заглавия и последователност на темите от учебното съдържание, препоръчителна литература, начин на формиране на оценката и форма на проверка на знанията и уменията.

Висшето училище има право да поставя допълнителни условия и изисквания към членовете на академичния състав в правилниците на висшето училище или в трудовия договор.

В правилниците на висшето училище се определя работното време на членовете на академичния състав, обемът и видът на учебните и други задължения и условията за тяхното изпълнение.

Заключение

В обобщение можем да направим някои изводи относно правата и задълженията на хабилитираните лица:

¹⁹ ПОСТАНОВЛЕНИЕ № 371 ОТ 17 ДЕКЕМВРИ 2020 Г. ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ НА МИНИМАЛНАТА ЗАПЛАТА ЗА НАЙ-НИСКАТА АКАДЕМИЧНА ДЛЪЖНОСТ В ДЪРЖАВНИТЕ ВИСШИ УЧИЛИЩА В сила от 01.01.2021 г. Обн. ДВ. бр.108 от 22 Декември 2020 г.

²⁰ Вж. Решение № 176 от 10.01.2019 г. на ВКС по гр. д. № 3658/2017 г., IV г. о., ГК, докладчик съдията Маргарита Георгиева.

- Можем да класифицираме субективните права и задължения, като ги отнесем в групата на *отрасловите*.

В този смисъл предвид тяхната относимост към отрасловите права, за тях важи т.нар. правна симетрия, т.е. те имат структура сходна с тази на останалите отраслови права, но във всяко едно от тях е вложено различно съдържание съответстващо на спецификата на конкретния отрасъл (Мръчков, 2017 : 137).²¹ *В актуалния им вид е безспорна принадлежността им към субективните трудови права и задължения, предвид уредбата на правоотношенията на членовете на академичния състав като трудови правоотношения. Субективните трудови права могат да се определят, като самостоятелна група в рамките на общата категория субективни права. Съответно субективните трудови права на хабилитираните лица са обогатени със специфика съответстваща на образователната и научноизследователска дейност присъща на висшите училища и научни организации към които се развиват трудово-правните връзки.*

- При тяхната регламентация се наблюдава тенденцията присъща на трудовото законодателство

А именно регулирането на обществените отношения свързани с труда на членовете на академичния състав, респективно на хабилитираните лица посредством норми на различни източници. В този смисъл източниците се характеризират със своята многобройност, предвид факта че те обхващат както актове на трудовото законодателство, така и актове с пряка насоченост към регулиране на процесите във висшето образование и науката. Източниците се характеризират със своята многостепенност в зависимост от органите които са ги издали. Не на последно място, към източниците се добавят и актове на работодателя. Това е традиционно за трудовото законодателство, което предвижда такива актове (напр. правилник за вътрешния трудов ред, правила за работната заплата, колективни трудови договори) (Александров, 2016 : 13). Наред с това обаче, обогатяването и допълването се дължи и на факта, че работодател се явява висше училище/ научна организация, по отношение на които се прилага принципа на академична автономия, а едно от техните проявления е възможността самостоятелно във вътрешните си правилници да регулират процесите в това число и касаещи трудовите правоотношения.

Литература:

2. Aleksandrov, A. Prakticheski problemi na trudovoto pravo, proiztichashti ot sistemata na negovite iztochnitsi. // Trud i pravo, 2016, № 12, str. 13–18
3. Alekseev, S.S. Obshtaya teoriya prava. T.II. // Moskva: Yurid. Li., 1982, str. 115-138;
4. Andreeva, A., G.Yolova, Osnovi na publichnoto pravo, // Nauka i ikonomika, 2016, V., str.73
5. Andreeva, A., Yolova, G., Aleksandrov, A. i kolektiv. Zashtita na individualnite subektivni trudovi prava (na rabotnika ili sluzhitelya) // Izd. Nauka i ikonomika, IU-Varna, V., 2020, str.29
6. Andreeva, A., Yolova, G., Dimitrova, D. Osnovi na publichnata administratsiya // Nauka i ikonomika, 2004, Varna, str. 38-41.

²¹ Понятието правна симетрия е сравнително ново и се свързва със структурата на правото. В правната доктрина вж. Мръчков, В. Цит. съч., 2017, с.137-138. Терминът се среща и в практиката, като изразите „правна симетрия“ и „законодателна симетрия“ се срещат в решения на Конституционния съд, напр. в мотивите на Решение №10 от 29.09.2016 г. по конституционно дело №3 от 2016 г.; Решение №7 от 19.06.2012 г. по конст. дело №2 от 2012 г.

7. Balamezov, S. Konstitutsionno pravo. Chast treta // Sofi-R, 1993., str. 321 i sl.
8. Bratusy, S.H. Subaektay grazhdanskogo prava. // Moskva:Yurid. Lit.,1950, str. 8-21;
9. Vasilev, At. Trudovo pravo. // Burgas: BSU, 1997, str. 112-130.
10. Valkanov, V. Osnovni zadalzheniya na grazhdanite v Narodna republika Balgariya. // S.: BAN, 1987.
11. Valkanov, V. Osnovnite prava na grazhdanite v Narodna republika Balgariya i tyahnata pravna zashcita. // S.: BAN, 1990.
12. Ganev, V. Uchebnik po obshta teoriya na pravoto: Tom 1. // S.: Grafik, 1992, str.9-23
13. Dimitrov, D. Y. Sotsialna sinergetika. // S.:Stopanstvo, 2010, str. 39-75.
14. Dimitrova, D. Interdistsiplinnite nauchni izsledvaniya i publikatsii v konteksta na akademichnoto razvities. // Ikonomicheska nauka, obrazovanie i realna ikonomika: razvities i vzaimodeystviya v digitalnata epoha : Sbornik s dokladi ot Yubileyna mezhdunarodna nauchna konferentsiya v chest na 100 god. ot osnovavaneto na IU - Varna : T. 4, Varna : Nauka i ikonomika, 4, 2020, str. 210 - 218.
15. Dimitrova, D. Savremenni tendentsii v administrativnoto zakonodatelstvo na Balgariya. // Pravoto i biznesat v savremennoto obshtestvo : Sbornik s dokladi ot 2-ra Natsionalna nauchna konferentsiya, 8 noemvri 2019 g., Varna : Nauka i ikonomika, 2019, str. 56 - 70.
16. Dimitrova, D. Formi i granitsi na akademichnata avtonomiya. // VIII mezhdunarodna nauchna konferentsiya „Ikonomikata v promenyashtiya se svyat – natsionalni, regionalni i globalni izmereniya (IPS-2017), Varna: Nauka i ikonomika, 1, 2017, str. 407-417.
17. Dimitrova, D., Mateeva, Zh., Dimitrova, D. Administrativno pravo i protses. // Varna: Nauka i ikonomika, 2020, str. 13-16.
18. Kalaydzhiiev, A. Obligatsionno pravo. 6 .izd.// S.: 2013, str. 42-43.
19. Kelzen, H. Subektivnoto pravo:pravomoshtie i palnomoshtie. // V: Subektivnite prava. Germanski vizii. S.: Kritika i humanizam, 2016, str. 42-74;
20. Kozuharov, Al. Obligatsionno pravo. Obshto uchenie za obligatsionnoto otnoshenie. 3 izd. // S.:Nauka i izkustvo, 1958, str. 15-16.
21. Milovanov, Kr. Trudovo pravo. Chast parva. // S.: NIPP „G. Dimitrov“, 1988, str. 20-26.
22. Milovanov, Kr. Trudovo pravootnoshenie vaz osnova na izbor. // S.: BAN, 1976
23. Mingov, E. Osobnosti na trudovite pravootnosheniya pri zaemane na akademichni dlazhnosti. // Norma, 2013, № 1, str. 5 – 26.
24. Mingov, Em. Za trudovoto pravootnoshenie i negovata pravna uredba. // Savremenno pravo, 2003, №2, str. 63-72.
25. Mingov, Em. Osobnosti na trudovoto pravootnoshenie v byudzhethnite organizatsii. // Aktualni problemi na trudovoto i osiguritelnoto pravo. T. IV. S.: UI „Sv. Kl. Ohridski“, 2010, str. 77-94.
26. Mingov, Em. Trudovoto pravootnoshenie v darzhavnata administratsiya. // Savremenno pravo, 2004, №1, str. 7-19;
27. Mingova, A.-V: Stalev, Zh. i dr. Balgarsko grazhdansko protsesualno pravo.9 izd. // S.:Siela, 2012, str. 600-605.
28. Mihaylova, M. Obektivno i subektivno sotsialisticheskoto pravo. // God. na SU (YUF, t. 59), № 2, 1968.
29. Mihaylova, M. Otnosno sashtnostta na subektivnoto pravo i negovata rolya pri sotsializma. // God. na SU (YUF № 57), 1966, № 2, str. 169 – 202.
30. Mihaylova, M. Tsivilizatsiya na pravata na choveka. // S.: UI „Sv.Kl. Ohridski“, 2009, str.194-209.
31. Mrachkov, V. V: Mrachkov, V., Kr. Sredkova, At. Vasilev. Komentar na Kodeksa na truda. 10. Izd. // S.: Sibi, 2009, str. 19-38, 366-413.
32. Mrachkov, V. Subektivno pravo i subektivni trudovi prava. // izd. Sibi, S.,2017, str.126.
33. Mrachkov, V. Subektivno pravo i subektivni trudovi prava, izd. Sibi, S.,2017, s.31.
34. Mrachkov, V. Subektivno pravo i subektivni trudovi prava, S., Sibi, 2017, s. 75.

35. Mrachkov, V. Trudovo pravo. 7. Izd. S.: Sibi, 2010, 173-195.
36. Nedyalkova, P. Printsipi na finansoviya kontrol, prilagani ot Agentsiyata za darzhavna finansova inspeksiya. // Sofiya : Akad. izd. Prof. M. Drinov, 2019, str. 190 s. ISBN 978-954-322-957-4.
37. Nenovski, N. Pravata na lichnostta v Konstitutsiyata ot 1991g. // Osnovni prava na choveka i grazhdanina. S.: Albatros, str. 9-24.
38. Nenovski, N. Pravo i tsennosti. // S.: BAN, 1983, str. 92.
39. Piontkovskiy, A.A. K voprosu o vzaimootnoshnii. // SGP, 1958, №5, str. 28-30.
40. Radoilski, L. Trudovo pravo na Narodna republika Balgariya. // S.: NI. 1957, str. 20-39
41. Serafimova, D. Teoriya na upravlението. // Treto preraboteno i dopalнено izdanie. Varna: Steno, 2015.
42. Slavova, V., Andreeva, A., Dimitrova, D. Akademichnata avtonomiya v konteksta na savremennata universitetska ideya - filosofski i pravni aspekti. // Filosofiya : Nauchno spisanie, Sofiya : Az Buki, 28, 2019, 4, str. 398 - 414.
43. Sredkova, K. Noviyat Zakon za vissheto obrazovanie i vaznikvaneto na trudovite pravootnosheniya na nauchno-prepodavatelските kadri. // Savremenno pravo, 1996, № 3, str. 52 – 62.
44. Staykov, I. Trudovopravni aspekti na Zakona za razvitiето na akademichniya sastav v Republika Balgariya. // Savremennoto pravo – problemi i tendentsii: Sbornik s nauchni dokladi ot Natsionalnata nauchno-prakticheska konferentsiya po sluchay dvadesetgodishninata na sp. „Savremenno pravo”, 19 oktombri 2010 g., Sofiya: Sibi, 2011, str. 347 – 367.
45. Stoilov, Ya. Osnovnite prava kato osnovni printsipi. // Pravo i prava. Sbornik v pamet na prof. d-r Rosen Tashev. S.: UI „Sv. Kl. Ohridski“, 2016, str. 42-48.
46. Stoilov, Ya. Subektivnoto pravo:sashtnost, deystvie, vidove: // Doktorska diserttsiya, 1989, NB „Sv. Sv. Kiril i Metodiy“, str. 101-168.
47. Strogovich, M.S. Osnovnaye voprosay sovetsoy zakonnosti, // Moskva:Nauka, 1966, str. 166-177.
48. Tashev, R. Obshta teoriya na pravoto: Osnovni pravni ponyatiya. // S.: Sibi, 2010, str. 288.
49. Tashev, R. Teoriya za pravnata sistema, // S.: Sibi, 2007, str. 26.
50. Tolstoy, Yu.K. K teorii pravootnosheniya. // Leningrad, 1959, str.49.
51. Torbov, Istoriya i teoriya na pravoto. // S.:BAN 1992, str. 411.
52. Hanev, D. Teoriya na subektivnite prava i interpretatsiyata y v balgarskata obshtoteoretichna literatura. // Studia Iuris [onlayn]. Plovdiv, 2016, str.9.
53. Yankulov, Il. Trudovo pravo i sotsialno zakonodatelstvo. Chast parva. // Darzhavno visshе uchilishte za finansovi i administrativni nauki – Sofiya, 1946, str. 98-126, 186-188, 193-200.
54. Carbonier, Flexible droit. // 10 ed . Paris: LGDJ, 2001, str. 194-199.
55. Dabin, J. Droit subjectif. // Paris: Dalloz, 1952, str. 165 – 166.
56. Dimitrova, D. Actual Legal Aspects of the Referencing and Indexing of Scientific Publications in Bulgaria. // Mezhdunarodni klasterni politiki : Balgaro-kitayski forum : Sbornik s dokladi ot mezhdunarodna konferentsiya, Varna : Nauka i ikonomika, 2019, str. 152 - 163.
57. Larenz, K. Allgemeiner Teil des deutschen Burgerlichen Rechts. //5. Auflage.Munhen: C.H.Beck, 1980, str. 183.
58. Michaelides-Nouaros, G. L’evolution recent de la notion du droit subjectrif. // Revue Trimestrielle du Droit Civil, Avril-Juin 1996, № 2, str. 216-217, 221,224-225.
59. Roubier P. Droits subjectifs et situations. // Paris: Dalloz, 1969, str. 77-78, 93-95.
60. Servais, J.-M. Droits en synergie sur le travail. // Bruxelles: Bruylant, 1997, str. 286.